

יש מן האחרונים שדנו על עצמות וגידין של קדשים, שאינם ראויים לאכילה, האם יש בהם טומאה משום חיבת הקודש, ואעפ"י שאינם עולים על המזבח [שלא כעצים ולבונה], וכשם שמצינו כאן לענין נותר שמטמא משום חיבת הקדש. או שמא יש לחלק ביניהם, כי כאן עכ"פ יש בהם מצות שריפה עדיין, אבל עצמות שאינן טעונות שריפה ומותר להשליכן, אין בהם קדושה כלל [וחילוק זה קרוב לחילוק דלעיל, בין פרה שמצותה להשרף ובין אפר] – ע' משנה למלך פסוה"מ יח, ז; צל"ה פסחים יט. מנחת חינוך קמה, ט; קמו, ג. ואולם קדשים שנפסלו, כגון לבונה שנתפגלה או שנתותרה – נראה שיש בהם טומאה משום חיבת הקדש, כשם שאמרו כאן לענין נותר (מנ"ח שם).

'אמרו לו בכלי אחד נדרת...' נראה שהוא הדין ברישא, בהחלפת מחבת במרחשת – אם אמרו לו 'במחבת נדרת' ולא חש לדבריהם ושינה מכפי נדרו – פסול מאותו הטעם, שאין אומרים כוונתו לנדר אחר. ונקט התנא הדין שסיים לדבר בו (תוס' יום טוב). ויתכן שלכך נקט הדין השני, כי רק שם יש לו תקנה להעבירו לכלי אחד או לשני כלים, כפי שנדר, כיון שמדובר שהביאו בכלי חול ועדיין לא נקבעה המנחה, אבל כששינה במחבת ומרחשת שוב אין לו תקנה (עפ"י תוס' חדשים על המשניות; הרושי הגרז"ס).

נקטו שמדובר בכלי חול ומשום כך יש לו תקנה. ואולם בחזו"א (כט, יט ע"ש בפרטות) מבואר שאפילו נתן בכלי שרת, כיון שטעה בתחילה והעמידוהו על טעותו וחזר ונתן כראוי – כשר, ואע"פ שכבר נבללה המנחה בשני כלים, שלא כפי נדרו – עקירה בטעות היא ולא עקירה היא. וכן נקט ב'זבח תודה', שאם הזכירוהו ותיכף החזיר לכלי הראוי – נראה שכשר. ומה שכתבו התו"ח והגרז"ס שברישא אין לו תקנה – אם פרשו שכבר טגגם במחבת או במרחשת, נחא. ואולם בזבח תודה פרש (והוכיח מרד"ה והא תניא) שרק הניחן שם ועדיין לא טיגגן. ולפי הסבר זה תלוי הדבר בשתי הדעות הנזכרות; להתו"ח והגרז"ס, כיון שהניחה בכלי שרת – נתקדשה המנחה ואין לו תקנה. אבל לדברי החזו"א והזבח-תודה (וכן נראה שנקט בפשיטות בספר יד דוד) – גם ברישא יש לו תקנה, מפני שהנתינה בכלי שרת בטעות – אינה פוסלת.

'אמרו לו בשני כלים נדרת, הקריבן בשני כלים – כשרין, נתנו לכלי אחד – כשתי מנחות שנתערבו.' יש לדייק מלשון 'נתנו לכלי אחד' שמדובר כשאמרו לו בשני כלים נדרת – ציית וחילקן לשני כלים, ואחר כך חזר ונתן לכלי אחד. והשמיענו בזה שאף על פי שבתחילת הבאתו נתנם בכלי אחד – הרי זה כשתי מנחות שנתערבו (לחם משנה מעשה הקרבנות יז, ד, עפ"י התוס'. ואולם הרמב"ם העתיק 'הקריבן בכלי אחד' ולא 'נתנו').

ויש לשמוע מזה שאם לא חילק כלל בשני כלים אלא הביא מלכתחילה בכלי אחד – אין זה כשתי מנחות שנתערבו שיכול לקמוץ מכל אחד, שהרי מעולם לא היו המנחות ניכרות לעצמן, הלכך פסול בכל אופן (עפ"י זבח תודה ושפת אמת. וכתב שם שכן הוא לכו"ע, בין לגרסת המשנה 'נתנו' בכלי אחד, ובין לגרסת הרמב"ם).

דף קג

'אמאי, נדר ופתחו עמו...' ע' במצוין לעיל פא.

'באומר, אילו הייתי יודע שאין נודרין כך לא הייתי נודר כך אלא כך' – ואף על פי כן פוטר רבי שמעון כיון שלמעשה לא היתה דעתו אלא למה שאמר, להביא מנחה מן השעורים [ולדעתו בגמר דבריו

אדם נתפס כמו שאמרו בסמוך, ובאמירת 'הרי עלי מנחה' לא נכלל אלא כפי מה שישמעעל בסיום דבריו, 'מן השעורים']. הגם שאילו היה יודע היה נודר חטים, סוף סוף לא נדר. וחכמים סוברים שאפשר לחלק דבריו, ובאמרו 'הרי עלי להביא מנחה' הלא יש כאן נדר להביא מנחה ראויה, אלא שטעה בסיום דבריו כי סבר ששעורים ראויים למנחה, הלכך ניתן להסיר מנדרו את דבריו המוטעים, ונשאר כאן נדר למנחה (עפ"י טהרת הקדש).

'אמר חזקיה: לא שנו אלא דאמר מנחה מן השעורים, אבל אמר מנחה מן העדשים – לא. ור' יוחנן אמר: אפילו מן העדשים...'. לכאורה נראה עולה מן הסוגיא שאין מחלוקת לדינא בין חזקיה לר' יוחנן אלא לפי בית שמאי לעולם יש לתפוס לשון ראשון, ובין אם אמר שעורים בין עדשים – חייב במנחת חטים, ואילו לבית הלל כשאמר שעורים ופרש שטעה וכונתו היתה לידור מנחה הראויה – חייב, וכשאמר עדשים, כיון שאין אדם טועה בכך – אין בדבריו כלום, ופטור.

ואולם החזון-איש (מב,ל) פרש (עפ"י הרמב"ם) באופן אחר: נחלקו חזקיה ור' יוחנן ב'הרי עלי מנחה מן העדשים' שאין אדם טועה בהם – כיצד דבריו מתפרשים; לחזקיה אין אלו אלא דברי הבאי שמתחייב בדבר שאי אפשר בהקרבה, הלכך גם אם יאמר שטעה וסבר שמביאים מנחה מן העדשים, ואילו היה יודע היה נודר חטים – אין כאן נדר, כי לשונו אינה כלום [ולא משום חוסר נאמנות, אלא גם בהנחה שבאמת טעה – אין כאן לשון נדר הראוי].

אבל לר' יוחנן דבריו מתפרשים אחרת, שבאמת רצה לידור מנחה אלא שרוצה לשנות את דיניה, להביאה מן העדשים, והרי הוא כמתנה על מה שכתוב בתורה, הלכך חייב להביא מנחה של חטים כדינה. ואולם אם אמר שטעה וסבר שיש מנחה מן העדשים ואילו היה יודע לא היה נודר כלל – נדרו בטל, כנדר שפתחו עמו [ואף על פי שאנו מניחים שאין אדם טועה בכך, מכל מקום לא נשללה נאמנותו, ואם אמר שטעה – נאמן].

וכששאלו בגמרא על סברת ר' יוחנן, הלא אין אדם טועה בעדשים ודבריו דברי הבאי, היה אפשר לפרש סברת ר' יוחנן כאמור, שלדעתו אין אלו דברי הבאי בעלמא אלא כנודר מנחה ורוצה לשנות את דיניה – אלא שהגמרא הוסיפה לבאר את האמת שלפי סברת ר' יוחנן יותר פשוט שאם אומר 'עדשים' צריך להביא מן החטים, מאילו אומר 'שעורים', שהרי כשאומר 'שעורים' יש לומר שטעה ואכן אין בדעתו להביא חטים. ור' יוחנן היה תלמידו של חזקיה ומחלוקתם היתה זה בפני זה, ואנו בטוחים שכך אמר ר' יוחנן לחזקיה, מאי טעמא הדרת בכך, הלא לכך נקט התנא שעורים, כי בעדשים פשוט הדבר יותר.

ומכך שסיימו לפרש דברי ר' יוחנן ולא פרשו דברי חזקיה – משמע שכך נוקטים לדינא. וזהו באור פסקו של הרמב"ם (מעשה הקרבנות י,ט) שגם בשאמר 'מן העדשים', אם אומר אילו הייתי יודע לא הייתי נודר – נדרו בטל, ואם אומר אילו הייתי יודע הייתי נודר כדרך הנודרים – נדרו קיים, וחייב להביא מנחת חטים. [והכסף-משנה נתקשה בדבר. ובליקוטי הלכות כתב למחוקק. ולהאמור נמצא פסקו מבואר]. עד כאן מדברי החזון-א"ל.

א. ע"ע בבאור שאלת הגמרא ותירוצה באופן אחר, במה שכתב החזון-א"ל במכתב ('זוה יותר נכון מהכתוב בספר') – מובא בסוף ספר קדשים, עמ' 352. וע"ע בספר חדושים ובאורים (יב) דרך דומה בישוב דברי הרמב"ם.

ב. במש"כ שבאומר עדשים כונתו להביא מנחה בשינוי מן הדין ומתנה עמש"כ בתורה הוא – לא הבנתי מדוע נטה מן הסברא שבגמרא, שבאומר עדשים הרי הוא חוזר בו מכונתו הראשונה, שתחילה נתכוין לחטים ואח"כ נמלך, וכמו שפרש הרא"ש בניז"ט.

(ע"ב) 'אמר זעירי: לא שנו אלא דאמר 'מנחה', אבל לא אמר 'מנחה' – לא. לדעת הראב"ד (מעשה הקרבנות יז), דברי זעירי אמורים רק לסברת בית שמאי האומרת שיש לחלק את דיבורו ולתפוס לשון ראשון – זהו דוקא כשאמר 'הרי עלי מנחה' שהוא משפט העומד בפני עצמו, אבל כשלא הזכיר 'מנחה' (אפילו אמר 'מנחת'. ערש"י, רגמ"ה, רי"ד ועוד) – אין שייך לחלק דיבורו ולתפוס לשון ראשון. ואולם לפי ר' יוחנן שהעמיד כבית הלל ובאומר 'אילו הייתי יודע שאין נודרים כך הייתי נודר כך' – אין חילוק אם הזכיר 'מנחה' אם לאו [ונראה שגם כשלא אמר 'מנחת', אלא 'הרי עלי מן השעורים'. קרית ספר. וכן צדד בלקוטי הלכות], בכל אופן חייב, שהרי היתה דעתו למנחה ראויה (וכן דייקו קצת מפרשים מהפירוש האחד ברש"י. ואולם בספר ברכת הובח לא הבין כן).
ואולם לדעת הרמב"ם, דברי זעירי מתפרשים אף לבית הלל, ובאומר 'אילו הייתי יודע...!'

'כיון דאמר מנחה איחייב ליה בעשרון, כי אמר חצי עשרון לא כלום קאמר הוא? לא צריכא דאמר הרי עלי מנחה חצי עשרון ועשרון, דכיון דאמר 'מנחה' איחייב ליה בעשרון, כי אמר 'חצי עשרון' ולא כלום קאמר, כי הדר אמר 'עשרון' מיייתי עשרון אחרנא. אפשר שאין הכוונה לאוקמיאת דווקאית, שיקדים חצי-עשרון לעשרון – שאם זו הכוונה, היה צריך לומר במפורש 'לא תתני עשרון ומחצה, תני חצי-עשרון ועשרון'. [גם הרמב"ם הביא לשון המשנה כצורתה] – אלא אפשר לפרש תירוץ הגמרא שמדובר שמפרש דבריו ואומר שכוונתו היתה להביא בשני כלים, עשרון בכלי אחד וחצי-עשרון בכלי אחד, ובאופן זה אין צורך להזכיר פעמיים 'מנחה', כי 'מנחה' שהזכיר בתחילה מתייחסת על שניהם, כאילו אמר מנחה של עשרון ומנחה של חצי עשרון. וזה שהקדימו בגמרא 'חצי עשרון' – כדי שיובן שכוונתו על שתי מנחות, כי בשני כלים אפשר להקדים איזה שירצה, אבל בכלי אחד רהיטת הלשון להקדים תמיד עשרון לחצי-עשרון. ומכל מקום בשהקדים 'עשרון' ופרש כוונתו – לשונו יכולה להתפרש לשתי מנחות, וגם הכרעת הדברים נוטה כן, שהרי אם כוונתו היתה לכלי אחד, יצאו דבריו לבטלה, כי לא יתחייב אלא עשרון.
ור' שמעון סובר 'בגמר דבריו אדם נתפס', וכיון שלא הזכיר פעמיים 'מנחה', אמירתו מתפרשת 'עשרון ומחצה' בכלי אחד, והרי לא התנדב כדרך המתנדבים (כן פרש החזו"א מב, ל).
א. לכאורה דברי הרמב"ם קשים עדיין שסתם וכתב (מע"ה"ק יז, י) 'נדר עשרון ומחצה ואמר אילו הייתי יודע הייתי נודר כדרך המתנדבין – הרי זה מביא שנים', ולהסבר האמור היה צריך לחלק אם אומר שכוונתו לשתי מנחות או למנחה אחת גדולה. וע' בכס"מ ובלח"מ ישוב דברי הרמב"ם.
ב. בשפת-אמת צידד שר' שמעון אינו פוטר לגמרי אלא מחצי-עשרון, אבל עשרון אחד מביא, 'ולזה הדעת נוטה, מיהו התוס' לא כתבו כן'. אך לפי ההסבר הנזכר מובן שפטור לגמרי כיון שכוונתו היתה למנחה בכלי אחד, והרי אין זו נדבה כדרך המתנדבים הלכך אין נדרו כלום.

בשיטה מקובצת. סימון אות ו' צריכה לבוא קודם תיבת 'מביא' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'הרי הוא אומר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה כבר אמרה תורה הבא מנחה שיכולה להיבלל... כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו, וכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו. כמה מהמפרשים האחרונים מבארים שיש כאן דרשה גמורה מן המקרא ולא סברא בעלמא. [ואפשר לדקדק שדרש מן המלה וחרבה – משמע אפילו אם לא בלל כשר, מאידך שנה הכתוב על הבלילה כמה פעמים, הכיצד? – לומר שגם אם הבלילה עצמה אינה מעכבת, אבל הראויות לה – מעכבת].

ואמנם מכאן למדו כלל זה לשאר מקומות [כמו לענין מקרא ביכורים וכיסוי הדם וחליצה] שאעפ"י שהדבר עצמו אינו מעכב, הראויות לאותו דבר – מעכבת (עפ"י שפת אמת; חדושים ובאורים ז"י. ועתוס' קדושין כה.).

'כל מדות חכמים כן, בארבעים סאה טובל ובארבעים חסר קורטוב אינו יכול לטבול בהן'. בספר שפת אמת (ר"ה יג) פירש שכל שיעורי חכמים קבלה היא בידם. ותמה על דברי הריטב"א בחדושו שמשמע קצת משום 'לא פלוג' נתנו חכמים שיעור קבוע שאם לא כן לעולם אינך יכול לקצוב שיעור לשום דבר, ונמצאו כל השיעורים בטלים.

כנראה תמה על כך משום שסברא זו ניתנת להאמר בדינים דרבנן ולא בדאורייתא. ואולם כבר מצינו ענין 'לא פלוג' בדאורייתא [ע' בספר נחלת דוד (ב"מ ד): 'לדעתי אין זה רחוק כל כך דשייך לומר בדאורייתא לא פלוג'. וע"ע ריטב"א גטין פג; ים של שלמה ספ"ק דב"ק; קובץ הערות יבמות כו; קהלות יעקב נדרים טז, ד; גליונות קה"י פ"י דנדרים ועוד]. ואין מן הנמנע שכך נתקבלה ההלכה, ליתן שיעור אחיד לכל.

וכן דן בשאלה זו הגרא"ו (בסוף קונטרס דברי סופרים), האם קצבת השיעורים יסודה במציאות האמיתית הידועה להם לחז"ל, או משום 'לא פלוג'.

'העיד רבי יהושע ורבי יהושע בן בתירא על דם נבילות שהוא טהור'. כתב הרמב"ם (בפירוש המשנה עדיות ה, א – הביאו בתו"ט) שאמנם הדם טהור מטומאת נבילות אבל טמא הוא טומאת משקים. ויש סוברים שטהור לגמרי (ע' רש"י שבת עז שתי לשונות. ובתורי"ד שם כתב שטהור לגמרי משום שאין דם נבילות חשוב 'משקה'. וע"ע חו"א מכשירין ט, א ג).

[ושהקשו על כך ששיערו חכמים את דמה ברביעית – והלא גם אם טהור מטומאת נבילות הוצרכו לשיעור משום טומאת משקים – יש לומר שידע המקשה ששיערו משום טומאת האדם הנוגע, והלא משקין אינם מטמאים אדם, אלא ודאי שיערו משום טומאת נבילות (עפ"י יד דוד. ע"ש ישובים נוספים)].

'ככתבם וכלשונם'

'פתח רבי יהודה בר אילעאי ראש המדברים בכל מקום' –

'... ואמרו (בסנהדרין כ). ... יראת ה' היא תתהלל – זה דורו של רבי יהודה ברבי אילעאי. אמרו עליו על רבי יהודה ברבי אילעאי שהיו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה.... שהם זכו להמסטורין תורה-שבעל-פה, ונקרא (הדור) על שם רבי יהודה ברבי אילעאי כי הוא ראש המדברים בכל מקום, הגם שהיה זה בגזירת קיסר מאותו מעשה דפרק במה מדליקין, הכל גזירת שמים מפי עליון, דלב מלכים ביד ה', ונבחר מה' לראש המדברים בתורה שבעל פה על ידי יגיעתו הגדולה בהרבצת תורה בישראל יותר מכולם...'

(מתוך קדושת השבת ז עמ' 45. וע"ע תקנת השבין עמ' 141)

זיהו חייך תלאים לך מנגד – זה הלוקח תבואה משנה לשנה. ואל תאמין בחייד – זה הסומך על הפלטר' –

'... ואמרו עוד שם בסוטה, מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר – הרי זה מקטני אמנה.

ודקדקו בזה 'מקטני אמנה' – לא שאינו מאמין כלל ח"ו, דכל ישראל מאמינים בני מאמינים, אלא שהם במדרגה קטנה באמונתם.

ואף על פי שאמרו על זה במנחות (קג): והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך – זה הלוקח מן הפלטר, דקרינן ביה 'ולא תאמין בחייך' – היה זה גם כן מצד הקללה עצמה, ומשחרב בית המקדש – שפסקו אנשי אמנה (ע' שבת קיט: ועוד). ומכל מקום לשון הכתוב ולא תאמין בחייך לא שלא יאמין בהשם יתברך ח"ו דיהיב חיי ויהיב מזונו, רק שאחר חורבן רואה ח"ו חיינו כאילו מופקרים, והיינו שחושב שח"ו העון גורם העדר ההשגחה ואינו מאמין בעצמו שהש"י ישגיח גם עליו להטיב לו. וזה גם כן נקרא 'קטני אמנה'. וזה שאמרו שם 'קטנות שהיתה בהן' כו' – רצה לומר, שהם קטנים בעיני עצמן; –

כי באמת האדם צריך להאמין דהגם שחרב בית המקדש והעוונות גרמו מה שגרמו, עם כל זאת לא פסקה השגחתו ית' מאתנו אפילו רגע אחד, וכמו שאמרו פרק קמא דחגיגה (ה): עוד ידו נטויה עלינו.

ובפרק 'מי שמתו' (ברכות כד:): המשמיע קולו בתפילתו, הרי זה מקטני אמנה. ע"ש ברש"י, שחושב שאין הקב"ה עונה לחש. ובודאי אין דבריהם לפתאים החושבים שקול נמוך לא ישמע וקול גבוה קצת ישמע – אבל הכוונה מקטני אמנה בעצמו עד דרך שנתבאר, שאין מאמין שתפילתו מתקבלת אחר שרואה שמתפלל בכל יום ולא נענה כלום – דבר זה צריך אמונה גדולה שאף על פי שאינו רואה קבלת תפילתו ועשיית רצונו, עם כל זאת יאמין שהש"י שומע תפילת כל פה ולא שיקץ ענות עני – במעשים ובדעת גם כן, ואע"פ שלא נגלה זה. ועל דרך שאמרנו להאמין גם עכשיו השגחתו ית' על כל אחד מישראל רק לטוב אע"פ שהנראה הוא להיפך ח"ו. והשמעת הקול בתפילה היא באה מצד התעוררות הלב מצד העדר האמונה בתפילתו שפועלת, ורגשות (= וְהַרְגֵשׁ) זה גורם פעולת השפתים בהשמעות הקול, שיחשוב אולי זה יעורר רחמים יותר, כידוע. אבל באמת צריך להאמין שהש"י שומע תפלת כל פה ועונה לחש כל אחד כפי מה שהוא, כי לא בזה וגו'.

ודברים אלו עיקר גדול בהתחזקות האמונה; להאמין שהש"י משגיח עליו עם קטנות מדרגתו כמו שהוא משגיח על הגדול שבגדולים, כי לפניו הכל שוים וכל קטנות האמונה בא על היאוש בעצמו... (מתוך ספר הזכרונות (שבסוף ספר דברי סופרים) לר"צ הכהן, עמ' 48. וע"ע בצדקת הצדיק קנד. וע"ע בשפת אמת ואתחנן אודות 'המשמיע קולו בתפילתו...' פירוש אחר).

דף קד

'מאי הוי עלה? אמר רב יוסף: רבי יהודה מוריינא דבי נשיאה הוה ואורי ליה כשמעתי...'. פירוש, לדעת רבי יהודה נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר, ועל פי זה פסק לבית רבי כבית הלל שדם נבילות מטמא. ואולם לדעת רבי יהושע וריב"ב לא נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר זה, וטהור גם לבית הלל (תוס' רי"ד שבת עז.).

'אף כשטמא בית הלל לא טמאו אלא ברביעית, הואיל ויכול לקרוש ולעמוד על כזית'. פרש הראב"ד (עדיית ה), כיון שהדם הקרוש דומה לבשר, גזרו עליו שיטמא משום כזית בשר נבילה, וגזרו גם בעודו נוזלי, כל שאם ייקרש יהא בו כזית.